

بناهم خداوند جان و خرد

ضوابط حاکم بر افعال تسهیلات بانکی

www.ketab.ir

مؤلف:

غزاله صحرانورد

کارشناس ارشد حقوق خصوصی و وکیل پایه یک دادگستری

سرشناسه	صحرا نورد، غزاله، ۱۳۷۴-
عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پندآور	ضوابط حاکم بر امهال تسهیلات بانکی/ مولف غزاله صحرا نورد؛ ویراستاری اصغر جوی پور.
مشخصات نشر	تهران: برتر اندیشان، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۲۴۱ ص.
شابک	978-622-7329-38-4
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۲۹.
موضوع	عقود مشارکتی
موضوع	Joint and several contracts
موضوع	عقود و ایقاعات (فقه)
موضوع	(Contracts Islamic law)
موضوع	عقود مشارکتی -- ایران -- دعاوی
موضوع	Joint and several contracts -- Iran -- Cases
موضوع	وام های بانکی -- ایران
موضوع	Bank loans -- Iran
رده بندی کنگره	۸۱۳/۵KMH
رده بندی دیویی	۳۴۶/۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۷۵۰۳۴۸۵
وضعیت رکورد	فیا

ضوابط حاکم بر امهال تسهیلات بانکی

مؤلف: غزاله صحرا نورد

ناشر: برتر اندیشان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۲۹-۳۸-۴

ویراستاری: اصغر جوی پور

صفحه آرای: مژگان جوی پور

طراحی جلد: نوشین لطیفی

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۴۰۰

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰۰ تومان

پیشگفتار.....	۱۳
---------------	----

بخش اول: مباحث حقوق خصوصی

فصل اول: مبانی اولیه (مقدمات).....	۱۹
مبحث اول: بانکداری.....	۱۹
مبحث دوم: جذب منابع بانکی.....	۲۱
گفتار اول: سپرده قرض الحسنه.....	۲۱
بند اول: تعریف سپرده قرض الحسنه پس انداز.....	۲۳
بند دوم: تعریف سپرده قرض الحسنه جاری.....	۲۳
بند سوم: وجه تشابه و افتراق حساب سپرده قرض الحسنه پس انداز و جاری.....	۲۶
گفتار دوم: سپرده سرمایه گذاری.....	۲۷
بند اول: تعریف سپرده سرمایه گذاری.....	۲۷
بند دوم: انواع سپرده سرمایه گذاری.....	۲۸
مبحث سوم: مصرف منابع بانکی.....	۲۸
گفتار اول: تعریف مصرف منابع بانکی.....	۲۹
گفتار دوم: عقود منشاء مصرف منابع بانکی.....	۲۹
بند اول: قرض الحسنه.....	۳۰
بند دوم: تسهیلات فروش اقساطی.....	۳۲
قسمت اول: اوصاف و ویژگی های تسهیلات فروش اقساطی.....	۳۲
قسمت دوم: اعمال حقوقی مستتر در تسهیلات فروش اقساطی.....	۳۵
بند سوم: تسهیلات سلف.....	۳۷
بند چهارم: تسهیلات اجاره به شرط تملیک.....	۴۱
بند پنجم: تسهیلات خرید دین.....	۴۳
قسمت اول: شرایط اختصاصی صحت عقد خرید دین.....	۴۴
قسمت دوم: ماهیت حقوقی عقد خرید دین.....	۴۵
بند ششم: تسهیلات جعاله.....	۴۶
بند هفتم: تسهیلات مرابحه.....	۴۸
قسمت اول: اوصاف و ویژگی های عقد مرابحه.....	۴۹

۵۱	قسمت دوم: اعمال حقوقی مستتر در قرارداد تسهیلات مرابحه
۵۲	قسمت سوم: نقد فرمت قرارداد تسهیلات مرابحه
۵۳	بند هشتم: تسهیلات استصناع
۵۴	قسمت اول: ارکان عقد استصناع
۵۵	قسمت دوم: اعمال حقوقی مستتر در تسهیلات استصناع
۵۶	بند نهم: تسهیلات مشارکت مدنی
۵۷	قسمت اول: تعریف عقد شرکت، موارد تحقق، اقسام و ارکان آن
۵۷	اول: تعریف
۵۸	دوم: موارد تحقق
۵۸	سوم: اقسام شرکت در عالم حقوق و فقه اسلامی، عبارت است از:
۶۰	چهارم: ارکان
۶۰	قسمت دوم: تعریف قرارداد مشارکت مدنی، ارکان، ماهیت حقوقی و انحلال آن
۶۰	اول: تعریف
۶۱	دوم: ارکان عقد مشارکت مدنی
۶۲	سوم: ماهیت حقوقی
۶۲	چهارم: انحلال
۶۳	بند دهم: تسهیلات مضاربه
۶۴	قسمت اول: ویژگی‌های عقد مضاربه
۶۵	قسمت دوم: ارکان عقد مضاربه
۶۵	قسمت سوم: ماهیت حقوقی عقد مضاربه
۶۷	قسمت چهارم: انواع مضاربه - عام و خاص
۶۷	قسمت پنجم: تضمین اصل سرمایه و سود حاصله در تسهیلات بانکی مضاربه
۷۰	مبحث چهارم: وجه التزام، خسارت تأخیر تأدیه و سود تسهیلات
۷۰	گفتار اول: وجه التزام
۷۰	بند اول: مقدمه
۷۱	بند دوم: تعریف وجه التزام
۷۲	بند سوم: ارکان وجه التزام
۷۴	بند چهارم: وجه التزام در سیستم بانکی
۷۵	گفتار دوم: خسارت تأخیر تأدیه

۷۵		بند اول: مقدمه
۷۸		بند دوم: سیر تاریخی خسارت تأخیر تأدیه در قوانین مدون ایران
۷۸		قسمت اول: مقررات حاکم بر خسارت تأخیرتادیه قبل از انقلاب اسلامی و تا سال ۱۳۵۸
۸۰		قسمت دوم: دوره از سال ۱۳۵۸ تا سال ۱۳۷۶
۸۵		قسمت سوم - دوره از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۷۹
۸۶		قسمت چهارم: دوره از سال ۱۳۷۹ به بعد
۸۷		بند سوم: مبنا (قراردادی یا قهری بودن مسئولیت) و ماهیت حقوقی خسارت تأخیرتادیه
۹۱		بند چهارم: خسارت تأخیر تأدیه در سیستم بانکی
۹۲		گفتار سوم: سود تسهیلات
۹۲		بند اول: تعریف سود تسهیلات
۹۳		بند دوم: اصطلاح سود در ادامه قرارداد
۹۴		بند سوم: نرخ سود تسهیلات
		مبحث پنجم: تعریف ربا، انواع و تفاوت آن با خسارت تأخیر تأدیه، وجه التزام و سود در ادامهی
۹۶		قرارداد
۹۶		گفتار اول: تعریف ربا
۹۷		گفتار دوم: انواع ربا
۹۹		گفتار سوم: تفاوت اساسی ربا با خسارت تأخیر تأدیه و وجه التزام و سود در ادامه قرارداد
۱۰۱		فصل دوم: ابعاد حقوقی امهال تسهیلات بانکی
۱۰۱		مبحث اول: احکام تجاوز از مواعید در قراردادهای تسهیلاتی
۱۰۲		گفتار اول: مطالبات غیر جاری بانکها
۱۰۴		گفتار دوم: طبقات و تقسیمات مطالبات
۱۰۶		مبحث دوم: امهال مطالبات معوق بانکی
۱۰۶		گفتار اول: تعریف امهال و استمهال
۱۰۸		گفتار دوم: قواعد عمومی امهال مطالبات بانکی
۱۱۰		بند اول: تقسیط
۱۱۰		بند دوم: تمدید
۱۱۱		بند سوم: تجدید
۱۱۲		بند چهارم: تبدیل
۱۱۴		گفتار سوم: روشهای امهال تسهیلات مبادلهای

- بند اول: امهال تسهیلات عقود مبادله‌ای با بقاء عقد و پرداخت اقساط معوق..... ۱۱۵
- قسمت اول: بررسی آثار حقوقی این نوع امهال بر پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۱۷
- قسمت دوم: آثار حقوقی این نوع امهال بر وثایق و تضمینات تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۱۸
- بند دوم: امهال تسهیلات مبادله‌ای به روش اخذ وجه التزام و عدم اقدام حقوقی..... ۱۱۸
- قسمت اول: اثر حقوقی این نوع بر پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۱۹
- قسمت دوم: اثر حقوقی این نوع امهال بر وثایق تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۲۰
- بند سوم: امهال تسهیلات عقود مبادله‌ای به روش اقاله عقد منشأ تسهیلات..... ۱۲۱
- قسمت اول: اثر حقوقی این روش بر پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات..... ۱۲۳
- قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۲۳
- قسمت سوم: اقدامات اجرایی ضروری..... ۱۲۴
- بند چهارم: امهال تسهیلات مبادله‌ای به روش پرداخت تسهیلات خرید دین و تهاتر مبلغ آن با بدهی..... ۱۲۵
- قسمت اول: اثر حقوقی این روش بر پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات قبلی..... ۱۲۷
- قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۲۸
- قسمت سوم: اقدامات اجرایی ضروری..... ۱۲۸
- بند پنجم: امهال تسهیلات عقود مبادله‌ای به روش پرداخت تسهیلات سلف و تهاتر مبلغ آن با بدهی..... ۱۲۹
- قسمت اول: اثر این روش بر پرونده فیزیکی و سیستمی اعتباری..... ۱۳۰
- قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۳۱
- قسمت سوم: اقدامات اجرایی ضروری..... ۱۳۱
- بند ششم: امهال تسهیلات عقود مبادله‌ای به روش تملک وثایق مالی و تهاتر ثمن با بدهی و واگذاری مجدد آن در قالب یکی از عقود مبادله‌ای..... ۱۳۲
- قسمت اول: اثر حقوقی این روش بر پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۳۴
- قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مبادله‌ای..... ۱۳۵
- قسمت سوم: اقدامات اجرایی ضروری..... ۱۳۵
- بند هفتم: امهال تسهیلات مبادله‌ای به روش واگذاری هرگونه مالی یا حقی به بانک و تهاتر ثمن آن با بدهی ناشی از تسهیلات و واگذاری مجدد مال در قالب یکی از عقود مبادله‌ای به گیرنده تسهیلات..... ۱۳۵

گفتار چهارم: روش‌های امهال تسهیلات عقود مشارکتی.....	۱۳۶
بند اول: امهال تسهیلات مشارکتی در قالب تمدید مدت و تجدید عقد.....	۱۳۸
قسمت اول: اثر امهال به روش تمدید مدت یا تجدید عقد بر پرونده فیزیکی و سیستمی اعتباری بانک.....	۱۴۱
قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مشارکتی.....	۱۴۲
قسمت سوم: اقدامات اجرایی ضروری.....	۱۴۳
بند دوم: امهال تسهیلات مشارکتی به روش تبدیل عقد.....	۱۴۴
قسمت اول: اثر امهال به این روش بر پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات.....	۱۴۷
قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مشارکتی.....	۱۴۸
قسمت سوم: اقدامات اجرایی ضروری.....	۱۴۹
بند سوم: امهال تسهیلات مشارکتی به روش تملک وثیقه یا هر نوع مال دیگر و تهاتر ثمن آن با مطالبات بانک و واگذاری مجدد آن به گیرنده در قالب یکی از عقود فروش اقساطی مرابحه یا اجاره به شرط تملیک.....	۱۴۹
قسمت اول: اثر این روش بر پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات.....	۱۵۱
قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مشارکتی.....	۱۵۲
قسمت سوم: اقدامات اجرایی ضروری.....	۱۵۲
بند چهارم: امهال تسهیلات مشارکتی به روش پرداخت تسهیلات خرید دین یا سلف و تهاتر آن با مطالبات ناشی از تسهیلات مشارکتی.....	۱۵۳
قسمت اول: اثر امهال تسهیلات به این روش بر پرونده فیزیکی و سیستمی اعتباری بانک.....	۱۵۴
قسمت دوم: اثر حقوقی این روش بر وثایق تسهیلات مشارکتی.....	۱۵۵
فصل سوم: ابعاد حقوقی دستورالعمل اجرایی نحوه امهال مطالبات مؤسسات اعتباری.....	۱۵۶
مبحث اول: طرح بحث.....	۱۵۶
مبحث دوم: تعاریف.....	۱۵۷
گفتار اول: تعریف امهال.....	۱۵۷
گفتار دوم: تعریف شیوه‌های امهال.....	۱۵۸
بند اول: تقسیم مجدد.....	۱۵۸
بند دوم: تمدید قرارداد.....	۱۵۹
بند سوم: تجدید قرارداد.....	۱۶۰
بند چهارم: تبدیل قرارداد.....	۱۶۱

پیشگفتار

بانک‌ها از جمله مؤثرترین ابزار در اقتصاد کشورها می‌باشند، به نحوی که نقش به سزایی در اجرای سیاست‌های پولی و مالی هر کشوری ایفا می‌کنند. بانک‌ها به‌عنوان تجار (بند ۷ ماده ۲ قانون تجارت) اصلی‌ترین منابع مالی بخش‌های اقتصادی، تولید، توزیع، خدمات و ... را تأمین می‌کنند. وظایف متعدد بانک‌ها از جمله افزایش سرعت و امنیت مبادلات و اعطای اعتبار در دهه‌های اخیر، اهمیت این نهاد را چند برابر کرده است. بنابراین آن‌ها در زمره سازمان‌هایی هستند که از حیث میزان مراودات مالی، تنوع فعالیت و ... همواره در معرض تهدیدات گوناگونی قرار دارند.

در مقام بیان نمونه‌ای از این تهدیدات و معضلات، می‌توان به ناتوانی گیرندگان تسهیلات جهت بازپرداخت و تسویه تسهیلات در سررسید مقرر اشاره کرد؛ به این معنا که بسیاری از گیرندگان تسهیلات در سررسید، امکان تسویه تسهیلات را ندارند و از بانک‌ها درخواست تمدید، تجدید و امهال آن به سایر طرق را می‌نمایند. بانک‌ها نیز قاعداً برای تمدید مدت یا مهلت دادن به گیرنده تسهیلات تقاضای اخذ سود می‌کنند. (که البته این امر در یک بانکداری متعارف با بانکداری اسلامی نظری و عملی تفاوت دارد) با توجه به اینکه آنچه مطرح است، نحوه گذر از یک رابطه قراردادی به یک رابطه قراردادی دیگر هست که ممکن است تبعاتی از جهت تعیین سود، جریمه و غیره برای طرفین به همراه داشته باشد، این سؤال و ابهام شرعی و قانونی مطرح می‌شود که آیا امهال تسهیلات در قبال اخذ سود صحیح است یا خیر؟ بدین معنا که آیا سود از قرارداد قبلی می‌تواند جزئی از اصل سرمایه‌ی قرارداد جدید قرار گیرد؟

در پاسخ به این سؤال و با عنایت به ابعاد حقوقی گسترده این موضوع، نظام حقوقی ما با چالش‌ها و مسائل عمده‌ای مواجه است که ممکن است زمینه تشکیک آراء در رویه قضایی را نیز فراهم آورد. به‌عنوان مثال در تسهیلات عقود مبادله‌ای از قبیل مرابحه، فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، جعاله، سلف و استصناع، ذمه‌ی گیرنده تسهیلات در قبال بانک بدهکار است و وقتی بدهکار در سررسید قادر به تسویه بدهی خود نیست، مهلت دادن به بدهکار در قبال اخذ سود شبهه ربا را تقویت می‌کند و ربا از نظر شرعی حرام و از نظر قانونی جرم است. بنابراین اولین معضل در مورد امهال تسهیلات عقود مبادله‌ای مشکل و شبهه ربا هست که جهت دوری از آن باید راه‌حل حقوقی و شرعی پیش‌بینی شود. اما در تسهیلات مشارکتی از جمله مشارکت مدنی،

مضاربه، مزارعه و مساقات شبهه ربا مطرح نیست، لکن با مشکلات قانونی و شرعی دیگری روبرو هستیم؛ به عنوان مثال در مواردی که موضوع مشارکت مدنی مانند احداث ساختمان به اتمام رسیده، یا در تسهیلات مضاربه موضوع خرید کالاها انجام شده است لیکن به دلایل مختلف موضوع مشارکت به فروش نمی رود تا سود حاصله شناسایی و به نسبت آورده و توافق تقسیم شود و گیرنده تسهیلات تقاضای مهلت برای فروش موضوع مشارکت یا کالاهای مورد مضاربه را می نماید، آیا امهال در قبال افزایش سود صحیح هست؟ بنابراین باید برای امهال تسهیلات مشارکتی در مواردی که موضوع مشارکت و مضاربه در مدت قرارداد به انجام رسیده و همچنین مواردی که به انجام نرسیده و گیرنده تسهیلات تقاضای مهلت دارد، راهکار قانونی پیش بینی شود. در صورت امهال قرارداد تسهیلات، اعم از مبادله ای یا مشارکتی، باید وثایق تسهیلات نیز به تبع امهال، اصلاح گردد؛ لذا در این زمینه نیز باید راه حل های قانونی اصلاح و تکمیل وثایق از جمله اسناد تجاری و اسناد رهنی ارائه گردد. علاوه بر آن، باید پرونده فیزیکی و سیستمی تسهیلات نیز به گونه ای اصلاح و امهال گردد که مقررات حسابداری رعایت شود و توسط مراجع نظارتی از جمله بازرسان بانک مرکزی و سازمان بورس قابل بررسی مالی و حسابداری باشد. بنابراین امهال تسهیلات از جنبه سیستمی نیز باید مدنظر قرار گیرد.

بنابراین موضوعات محوری این نوشتار به شرح ذیل است:

الف: روش های علمی و کاربردی نحوه امهال تسهیلات عقود مبادله ای بر اساس قواعد و مقررات قانونی و شرعی.

ب: روش های علمی و کاربردی نحوه امهال تسهیلات عقود مشارکتی بر اساس قواعد و مقررات قانونی و شرعی.

ج: روش های علمی و کاربردی نحوه اصلاح وثایق تسهیلات امهال شده بر اساس قوانین و مقررات قانونی.

د: روش های علمی و کاربردی نحوه اصلاح پرونده سیستمی و فیزیکی تسهیلات و تغییر طبقه تسهیلات به جاری.

از آنجایی که به تازگی دستورالعملی تحت عنوان «دستورالعمل اجرایی نحوه امهال مطالبات مؤسسات اعتباری مصوب ۱۵ مرداد ۱۳۹۸» به منظور نظام مند کردن نحوه امهال مطالبات مؤسسات اعتباری از رهگذر تدوین ضوابطی جامع و مانع با رعایت ملاحظات شرعی، مقرراتی و

حسابداری به نحو مطلوب و رفع برخی مشکلات موجود در فرآیند امهال مطالبات در شبکه بانکی کشور از جمله عدم رعایت الزامات فقهی عقود، به تصویب شورای پول و اعتبار رسیده است، شایسته است در این نوشتار به‌طور جامع به بررسی ابعاد حقوقی و فقهی امهال تسهیلات بانکی و روش‌های علمی و کاربردی آن در نظام حقوق بانکی ایران بپردازیم.

مضافاً این مسئله از نظر نقش و دخالت دولت در امهال برخی تسهیلات اعطایی بانک‌ها در مبحث حقوق عمومی درخور توجه است؛ با این توضیح که در یک دهه‌ی اخیر، موضوع الزام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی به امهال برخی مطالبات در قالب تکلیف قانونی مطرح شده است. به‌عنوان مثال در ماده‌ی ۶۲ «قانون الحاق موادی به قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۷» مقرر شده اگرچه «ستاد تسهیل و رفع موانع تولید» یک ستاد دولتی است و مصوبات آن صرفاً برای واحدهای دولتی، به شرطی که نظام آن‌ها را برهم نزد، لازم‌الاجراست، لکن در خصوص بانک‌های خصوصی صرفاً در مورد «اعطای تسهیلات» و «امهال تسهیلات» حق دخالت و تصمیم‌گیری دارد. بنابراین این نوشتار به بررسی معایب و مزایای دخالت دولت در این نهاد حقوقی از دیدگاه حقوق تنظیمی خواهد پرداخت.